
Liberal Açıdan Kürt Sorunu

Bilal Sambur^o

Giriş

Kürt meselesi, içinde yaşadığımız coğrafyanın en önemli sorunu olmasa bile en önemli sorunlardan biri durumunda olduğunu kolaylıkla söyleyebiliriz. İran, Irak, Suriye ve Türkiye arasında bölüşülen topraklar içinde milyonlarca Kürt yaşamaktadır (Kürtler hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Chaliand, 1993). Bu ülkelerde yaşayan Kürtler, siyasal, sosyal, kültürel, hukuksal ve ekonomik nitelikte birçok sorunla yüz yüze bulunmaktadır. Karmaşık bir tarihsel sürecin ürünü olarak karşımıza çıkan Kürt sorunu hakkında kendimizden emin olarak söyleyebileceğimiz tek şey, onun çok boyutlu bir sorun olduğudur.

Sorunun çok boyutluluğuna ve uzun geçmişine rağmen, ilgili devletlerin bu sorunu çözmek için günümüzde dahi yapıcı ve yaratıcı adımlar atmadıkları görülmektedir. Sorunun çözümüne katkı sunmaktan uzak politikalar izleyen ilgili devletler, böyle bir sorunun varlığını kabul etmemiş ve sorunun değişik tezahürlerini bastırma yoluna gitmişlerdir. Bu baskı ve inkâr politikalarının en önemli sonucu, Ortadoğu'da nüfusu kırk milyonu bulduğu tahmin edilen bir millet olan Kürtlere (Türkler, Araplar ve İranlılardan sonra dördüncü büyük topluluk) yok muamelesi yapılmasıdır. Değişik ülkelerin Kürt sorununa gösterdiği inkâr ve imha stratejisi ışığında şu tespiti yapabiliriz: Devletler, Kürt sorunuyla yaşamayı öğrenmek ve onunla baş etmenin sivil demokratik yollarını öğrenmek yerine sorunu yok saymayı tercih etmişlerdir.

---

^o Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Öğretim üyesi.

Kürt sorununun yok sayılması sonucunda bugün dahi birçok kimse, Kürt diye ayrı bir milletin varlığından, Kürtçe diye bir dili milyonlarca insanın konuştuğundan habersiz bulunmaktadır. Gazete ve televizyonlarda Kürt ve Kürtçe sözcüklerini duyan birçok insanın, bu da nerden çıktı, eskiden böyle şeyler yoktu dediğine şahit oluyoruz. Beraber yaşadığı insanların kim olduğundan derin bir habersizlik ve körleşme halini yansıtan bu tutum, resmi eğitim kurumlarında küçük yaşlardan itibaren verilen sistematik endoktrinasyonun bir sonucudur. Resmi eğitim ve ideoloji, Kürt diye bir sosyal gerçekliği inkâr etmeyi insanlara empoze etmektedir. Daha sonra bu sosyal gerçekliğin farkına varan kişiler, şaşırmakta ve sarsılmaktadırlar.

Kürt sorunu konusunda her şeyden önce zihinsel bir operasyona ihtiyaç vardır. Zihinlerimizde yok sayma temelinde kurulan perdeler kaldırılmalı ve yanı başımızda yaşayan gerçeklikle hukuk, demokrasi ve özgürlük temelinde nasıl yaşayacağımızı öğrenmeliyiz. Resmi ideolojilerin iğfal ettiği zihinlerimizin, Kürt sorunu konusunda liberalleşmeye çok acil ihtiyacı vardır. Zihinlerimizin özgürleşmesi sayesinde, hukuk ve demokrasi değerleri çerçevesinde farklı olan bir insan kitlesiyle barış içerisinde yaşamayı öğrenebiliriz.

Kürt sorunu, sadece Ortadoğu'nun değil, Türkiye'nin de en önemli sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve ahlaki problemidir. Ülke ekonomisinin bugün belini doğrultamamasının arkasındaki en önemli neden, askeri operasyonlara ayrılan paralardır. Şimdiye kadar operasyonlar için üç yüz milyar doların harcadığı ifade edilmektedir. Türkiye'de meydana gelen insan haklarını ihlallerinin çoğu Kürt sorunuyla ilişkilidir. Avrupa Birliği'yle olan ilişkilerimizde en problemlen alan, Kürt meselesidir. Bunların ötesinde sorunun çok ciddi bir insani ve sosyal bir maliyeti vardır. Otuz yıla yakın süren çatışmalar nedeniyle kırk bine yakın masum vatandaşımız hayatını kaybetmiş, binlerce köy yakılmış, yüz binlerce insan doğup büyüdüğüleri terk etmiş başka şehirlere göç etmişlerdir. Kürt sorunu, yeni bir beşeri coğrafyanın oluşumuna neden olmuştur.

Günümüzde Kürtler, artık Doğu'nun kuytu şehirlerinde yaşamamaktadırlar. Türkiye'nin her tarafına yayılan Kürtler, bütün toplum kesimleriyle çok canlı sosyal, kültürel, ekonomik ve ticari ilişkiler geliştirmişlerdir. Dünyanın en büyük Kürt şehri olarak İstanbul'un kabul edilmesini, yaşanan değişimin bir ifadesi olarak değerlendirebiliriz. Kürt sorununa, artık bütün Türkiye perspektifi içerisinde yaklaşılması gerekmektedir. Çünkü sorun günümüzde salt Kürt sorunu olmaktan çıkmış, bir Türkiye sorununa dönüşmüştür.

Kürt Olmanın Dayanılmaz Yüğü

Yıllar süren endoktrinasyon sonucunda birçok kimse, beraber yaşadığı insanların Kürt olabileceğini aklına bile getirmedi. Kürt olan bireyler, Kürtlüklerinin farkına varılmamasının ve bu kimliğin meşru görülmemesinin çok acısını çektiler. Kürt sorunu, her şeyden önce Kürt bireylerin dramıdır. Doğal kabul edilmesi gereken etnik aidiyet, Kürtler için bir ağır bir yüke dönüştürülmüştür.

Kürt olmanın ağırlığını Kürtler, daha çocuk yaştan itibaren hissetmektedirler. Bilmedikleri bir dilde eğitim veren okullara giden çocukların zihinsel gelişimleri çok zor bir sürecin içine sokulmaktadır. Öğretmen ve öğrenci karşılıklı olarak birbirlerini anlamamaktadırlar. Eğitim denilen faaliyet iletişimsizlik içerisinde götürülmektedir. İşin kötü tarafı Türkçe bilmedikleri için çocuklar, horlanma ve dışlanmayla karşılaşmaktadırlar. Eğitimin ilk aşamasında Kürt çocukları, kendi ana dillerinin değil, okuldaki resmi dili bilmenin ayrıcalık ve hak kazandıran bir özellik olduğunun farkına varmaktadırlar. İlkokul eğitimi, birçok Kürt için resmi dili öğrenme eğitimi demektir. Kürt çocuklarının anadillerinin dışında resmi dilde eğitim görmeleri önemli bir eğitim sorunu olarak ele alınmamış, bunun yerine çocuklara dört-beş yıl içinde Türkçeyi anadilleri gibi konuşmaları için yoğun dil eğitimi programları teklif edilmiştir (Arvas, 1964: 20-21).

Diğer yaşam aşamalarında da Kürtler, etnik aidiyetlerinin ağırlığını taşımaya devam etmektedirler. Kürt olmak, doğal bir aidiyet olarak kabul edilmemekte, o kimliğe gayr-i meşru muamelesi yapılmaktadır. Kürt kelimesi çoğu zaman tehdit, istikrarı bozan bir unsur ve bölücü bir kelime olarak kabul edilmektedir. Kendisinin istikrarsızlaştırıcı ve tehlike saçan bir unsur olarak görülmesi, Kürt bireyin psikolojisinde çok ciddi tahribat yaratmaktadır. Çoğu zaman bireyler, Kürt kimliğinden utanmakta, sıkılmakta ve onu gizlemektedirler. Bu psikolojik yükü bir süre sonra taşıyamayan birçok kimse, Kürt olmanın dışında her şey olmaya razı bir duruma gelmektedir.

Şeyh Sait isyanından sonra yeni rejim, sistematik bir şekilde Kürtleri bastırılmış ve susturmuştur. Kürtler arasında hiçbir muhalif sesin çıkmaması sağlanmaya çalışılmıştır. Ondan sonraki dönemlerde Kürtlerin temel hak ve özgürlükleri tamamen ellerinden alındı. Binlerce insan öldürüldü, yerinden sürüldü ya da hapslere konuldu (McDowall, 1997: 395-402). Kürtlere yönelik şiddet, baskı ve inkâr politikaları, Kürtlerin ruhunda derin izler bırakmıştır. Kürt bireyin kendisinin Kürt oluşuyla niçin bir türlü bir araya gelemediğini ancak yaşanan trajediler ışığında anlamak mümkündür. Yeni rejim, uyguladığı baskı ve sindirme politikalarıyla Kürt olmanın suçlu olmaya yeteceğini derin bir şekilde insanların bilinçlerine kazımıştır. Seksen yıldır Kürt insanı, kendi kimlik ve kültürüne baskı, inkâr, asimilasyon ve ekonomik gerilikle dayatılan müdahaleleri kabul etmemektedir. Devlet dayatma ve müdahalelerinin kabul edilmemesi, 'Kürt sorunu' dediğimiz meseleyi yaratmaktadır.

Kürt kimliğine yüklenen anlamların olumsuzluğu altında Kürt bireyler ezilmektedir. Kürt bireyler, kendi doğal aidiyetleriyle bu aidiyete yüklenen dış anlamlar arasında bölünmüş bir kişiliği yaşamaktadırlar. Esas bölünme psikolojik dünyada olmuştur. Eski Türk milliyetçisi olan sonradan Müslümanlığa dönen Mehmet Pamak, Kürt kökenli oluşlarından dolayı ailesinin ve kendisinin horlanıp dışlandığını ifade etmektedir (Pamak, 1992: 331). Kürt kimliğinin doğal ve özgürce gelişmesine olanak tanınmaması, hep resmi müdahalelerle oluşturulmaya ve şekillendirilmeye çalışılması sonucunda Kürt olmak gerçek bir travmaya

dönüşmüştür. Kürtlerin yaşadığı yerlerin birer savaş tarlası olarak gösterilmesi, Kürt ve terörist kavramlarının birbiriyle özdeşleştirilmesi, töre cinayeti ve feodal çatışmalar medyada Kürt kimliğinin doğal boyutu olarak sunulmaktadır. Medyanın şiddet ve gerilikle özdeş olarak sunmaya çalıştığı Kürt imajı, aslında bir başka etnik kökene karşı ırkçılık yapmak anlamına gelmektedir. Kürt kimliğinin feodal, yabancı ve ilkel boyutlarda kurgulanmaya çalışılması, Kürtlerin yaşadığı travmayı daha da derinleştirmektedir.

Bu travma, sadece Kürt bireylerle sınırlı değildir. Onun ciddi bir sosyal sonucu bulunmaktadır. Kürt ve Türkler arasındaki psikolojik uçurumun giderek derinleşmesi, bu travmanın çok tehlikeli bir sosyal sonucudur. Aynı toplumda beraber yaşamalarına rağmen Kürtler ve Türkler, birbirlerinin niyet ve hedeflerinden çok ciddi olarak şüphe etmeye ve güven duymamaya başlama emareleri göstermektedirler. Son Dağlıca saldırısı, toplumda var olan bu psikolojik uçurumu çok köklü bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Kürtler ve Türkler arasında derinleşen bu psikolojik uçurum, Kürt sorununun en tehlikeli boyutunu oluşturmaktadır. Irkçı, kolektivist ve çatışmacı söylemler, bu psikolojik uçurumu daha da derinleştirmektedir. Olaydan sonra okul çocuklarına yaptırılan gösteriler, şehit cenazelerini kin ve intikam gösterilerine dönüştürme çabası, Kara harekâtında ölümler üzerinde yapılan rakam tartışmaları gibi girişimler, toplumsal barış için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Psikolojik olarak Kürt ve Türk insanının bir rehabilitasyon ve iyileşme sürecine ihtiyacı vardır. Kürtlerin ve Türklerin psiko-sosyal açıdan rehabilitasyonu, dışarıdan psikolog ve terapist getirmekle gerçekleşecek bir şey değildir. Psiko-sosyal rehabilitasyon, ancak iki toplumun birbirini tanıması, birbirini eşit olarak görmesi ve birbirlerinin hak ve özgürlüklerine saygı duymayı içselleştirmesiyle mümkündür.

Geçmişte ve günümüzde yaşanan acılar sonucunda tecrübe edilen derin travmalar, insanları tehlikeli yönelimlere sürükleyebilmektedir. Etnik kimliklerinden dolayı insanların hak ve özgürlüklerinden mahrum edilmesi, bireyleri irrasyonel bir ideoloji olan etnik nasyonalizme yöneltebilir. Yaşanan hak ve özgürlük ihlallerine irrasyonel etno-nasyonalizmle cevap vermek çözüm değildir. İrrasyonel etno-nasyonalizm yerine özgürlük ve hukuk değerleri çerçevesinde yapıcı ve barışçıl yaklaşımların ortaya konması gerekmektedir. Bazı Kürt çevrelerinde, Kemalist-nasyonalist devlet modeline tepki olarak bir Kürt ulus devleti modeline derin bir arzu duyulmaktadır. Bu fikirde olan insanların olması ve fikirlerini ifade etmeleri normaldir, ancak günümüz dünyasında ulus devlet modelinin işlevselliğini yitirdiği ve onun yerine bölgesel ve küresel işbirliğinin öneminin arttığı bir döneme geçilmeye başlandığı gerçeğinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Dünyada meydana gelen yeni trendleri dikkate alarak, nasyonalist devlet gibi boş amaçlar peşinde koşmak yerine, devletin bireyin temel hak ve hürriyetlerine saygı gösterecek şekilde hukukla sınırlanması için çaba sarf etmek daha yararlı ve verimlidir.

Kürt'ü Tanımlamaktan Tanımaya

Kürt sorunu, büyük ölçüde Kürtlerin dışında Kürtlere rağmen yaratılan bir sorundur. Kürtler, bu sorunun yaratıcısı değil kurbanı pozisyondadırlar. Ancak günümüzde, Kürtlerin bizzat kendisinin bu sorunu yarattığı yönünde bir algılama oluşturulmaya çalışılmaktadır. Aslında yaşadığımız yoğun ve karmaşık gelişmeler, Kürt sorunun da kimin yaratıcı kimin kurban olduğunu net olarak belirlememize çok imkân tanımamaktadır. Kürtler bile, bu sorunun neresinde olduklarını artık bilmemektedirler. Ama ne olursa olsun Kürtleri tanımlamaya ve sorunu bastırmaya yönelik Ankara merkezli politikaların, Kürt meselesini besleyen ana kaynak olduğunu söyleme imkânımız vardır.

Kürtlerin bile sorunun neresinde olduklarını bilmedikleri Kürt meselesi, hep dışarıdan dizayn edilen bir sorun durumdadır. Kürt sorununun tanımlaması bile dışarıdan yapılmaktadır. Sorunun bir Kürt sorunu olduğu konusunda bile fikir birliğine varılmış değildir. Hâlâ sorunu Güneydoğu sorunu, bölgesel gerilik sorunu, terör sorunu ya da ulusal güvenlik sorunu olarak algılayanlar vardır. Sorunun bugün vardığı boyutlar bile anlaşılmamaktadır. Kürt sorununun artık bir Ortadoğu ve küresel sorun olduğunun farkında olmayanlar, hâlâ ona Türkiye'nin bir iç sorunu olarak yaklaşımaya devam etmektedirler. Sorunun bu şekillerde tanımlanması, soruna dışarıdan otoriter yaklaşımların geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır. Sorunun dışarıdan tanımlanıp otoriter metotlarla çözümlenemeyeceği açıktır. Önemli olan sorunu tanımlamaktan ziyade Kürtleri tanımaya çalışmaktır. Kürtleri tanıma çabası, bizi otoriter yollara sapmak yerine hukuk ve özgürlük değerleri çerçevesinde liberal bir bakış açısı geliştirmemize imkân sağlamaktadır. Liberal bakış açısı, Kürt sorununu bir kavga konusu yapmaktan çıkarıp bir anlama çabasına dönüştürmektedir.

Kürtleri anlamak önemlidir, çünkü Kürtlerin en çok anlaşılmaya ihtiyaçları vardır. Statüko, Kürtlere güvenmeme üzerine kurulmuştur. Sözde herkesin eşitliğinden söz edilmesine rağmen, gerçek hayatta Kürtlere yönelik açık ya da gizli bir diskriminasyon yürürlüktedir. Bu diskriminasyon, değişik biçimlerde gerçekleştirilmektedir. Ülkemizde ırkçılıkla mücadele için ciddi bir diskriminasyon yasasına ihtiyaç vardır. Kürtlere uygulanan diskriminasyonlar ve onlara güven duymayan tutumlar, Kürtleri diğer toplum kesimlerine karşı yabancılaştırmakta ve onların daha çok içe kapanmalarına neden olmaktadır. Büyük şehirlerin etrafını saran Kürt gettoları, diskriminasyonun ve içe kapanmanın önemli bir tezahürüdür. Bu coğrafyanın doğal yerlileri olan Kürtlerin, içe kapanmaktan çok onların barış içerisinde diğer topluluklarla beraber yaşamaları ve güçlü bir şekilde kendilerini buralara ait hissetmeleri gerekmektedir.

Nasyonalist, İslamcı ve sosyalist çevreler, Kürt sorununu devletten bağımsız olarak düşünme yetisini göstermemektedirler. Genellikle Kürt sorununu statist-kolektivist bir bağlamda ele almaktadırlar. Kürt sorununu, devletçi-kolektivist bakış açısından ziyade devletten bağımsız olarak ele alan liberal bir bakış açısına ihtiyaç vardır.

Devletçi-kolektivist bakış açısının siyasi ve sosyal bir izahını yapmak mümkün değildir. Kolektivist bakış açılarının ancak patolojik bir izahı yapılabilir, çünkü onlar, Kürt sorununa özgürlük ve hukuk temelinde yaklaşmak yerine dini, milliyetçi ve sözde anti-emperyalist sloganlarla sorunu karartmaya ve bastırmaya çalışmaktadırlar. Liberal düşünce, sorunun varlığını kabul etmekte, sorunun bastırma yerine hukuk ve özgürlük içerisinde çözülmesi gerektiğini öngörmektedir. Örneğin İslamcılar, Kürt sorununun ümmet bilincinin geliştirilmesiyle çözüleceğini daha doğrusu kararacağını ifade etmektedirler. Nasyonalistler, devlet yoluyla Kürtlerin Türkleştirilmesiyle sorunun hallolacağını iddia etmektedirler (Bkz. Türk Ocakları, 1992). Relijyonizm, nasyonalizm ya da resmi ideoloji gibi çarpık ve patolojik çerçeveler içinde Kürt sorununun anlaşılması düşünülemez. İhtiyaç duyulan liberal bir çerçevedir. Liberal çerçevede her Kürt, birey olarak temel hak ve hürriyetlere sahip bulunmaktadır ve devletin, bu temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırması hiçbir şekilde meşru görülmemektedir. Kürt bireyler söz konusu olduğunda hukukun çok kolay ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Bunun en sembol olayı, tek Parti döneminde sorgusuz sualsiz otuz üç insanın öldürülmesine yol açan General Mustafa Muğlalı hadisesidir (Aslan: 1989). Günümüzde de JİTEM gibi sözde resmi olmayan organizasyonların eylemlerinin hukuk ve kontrol dışı olması, Kürt bireylerin temel hak ve hürriyetlerini koruyan bir perspektifin geliştirilmesinin çok önemli olduğunu göstermektedir.

Kürt Sorunu Özünde Bir Kimlik Sorunudur

Kürtler, Mezopotamya dediğimiz coğrafyada tarihin çok eski döneminden beri yaşayan, buraların yerlisi olan bir halktır. Kürtler, bu coğrafyaya dışarıdan gelmemişlerdir. Ancak buraya, dışarıdan barışçıl olmayan yollarla gelen güçler, Kürtleri tanımlamaya ve onlara kendi kimliklerini kabul ettirmeye çalışmışlardır. Kürtlerin kim olduğu konusunda değişik tezler vardır. Kürtlerin Med, Ermeni, Arap, Fars ve Türk kökenli olduğuna dair sayısız teori mevcuttur (Kürtlerin Türk olduğunu iddia eden bir çalışma için bkz: Eröz, 1975, Fırat, 1983, Kırzioğlu, 1963). Şimdiye kadar Kürtlerin, Kürt olma dışında farklı etnik kökenlere sahip olduklarını iddia eden birçok etkileyici teori ileri sürülmüştür. Ancak şimdiye kadar ileri sürülen bütün bu teoriler, etkileyiciliklerine rağmen bünyelerinde şu ufak problemi barındırmışlardır: Bu teoriler, etkileyiciydiler; fakat gerçek değillerdi. Etkileyici olan fakat gerçek olmayan bu teori ve dışsal tanımlamalar içinde asimile olmak yerine, Kürtler kendilerini Kürt olarak tanımlamaya ve kendilerine özgü sosyal yapılar içinde yaşamaya devam etmişlerdir (Kürt toplumunun sosyal yapısı ile ilgili olarak bkz: Bruinessen, 1992). Kendi folklorlarını, kültürlerini, dillerini ve geleneklerini korumaya çalışmışlardır. Tan, Kürtlerin Kürt olma hakkını şu şekilde ifade etmektedir: 'İrak'ta kuzeyli, Türkiye'de doğulu, İran'da batılı olmayı değil, Kürt olmayı, kendi kimliğini, kendi müziğini istiyor.' (Tan, 1992: 121).

Cumhuriyet döneminden itibaren Kürtlerin kimliklerini koruma talebi çok ciddi bir safhaya ulaşmıştır. 1925 sonrası dönemde, Kürt kimliğini yok sayan ve onu ortadan kaldırmaya çalışan sistematik bir inkâr ve asimilasyon politikası sürdürülmüştür. İsmet İnönü 1925 yılında Türk milliyetçisi olduklarını, Anadolu’da yaşayan herkesin Türkleştirileceğini ve Türk milliyetçiliğine karşı çıkanların bedeli ne olursa olsun ortadan kaldırılacağını ifade etmiştir (Şimşir: 1991:58). Resmi ideoloji, Kürtlerin Türklerin bir boyu ya da kabilesi olduğunu iddia etmiş ve Kürt diye ayrı bir topluluğun varlığını kesinlikle inkâr etmiştir. Devletin inkâr ve asimilasyon politikası, en net biçimde kendisini Cemal Gürsel’in şu ifadelerinde bulmaktadır: ‘Doğu Anadolu’da oturan, İstanbul Türkçesine benzemeyen bir dil ile tanıştıkları için kendilerini Türk’ten ayrı sayan; bilgisizliğimiz yüzünden bizim de öyle sandığımız vatandaşlarımız su katılmamış Türklerdir. Dünya üzerinde Kürt diye adlandırılacak müstakil hüviyetli bir ırk yoktur. Kürtler, yalnız vatandaşlarımız değil, soydaşlarımızdır da’ (Fırat, 1983: XIII). Kürtçe yasaklanmış ve konuşmalara ceza getirilmiştir. Otuzlu yıllarda Kürtçe konuşan kişiler, kelime başına beş kuruş cezaya çarptırılmışlardır (Kızılkaya ve Nebiler, 1991:36).

Kürtçe hâlâ dil olarak kabul edilmemekte, onu Türkçenin bozma bir lehçesi sayan iddialar tekrar edilmektedir (Bu iddia için bkz: Gülensoy, 1983). Kürtçenin kısıtlanması konusundaki yasaklamalar bugün bile tam olarak kalkmış değildir. Yayla, Kürtçeye getirilen kısıtlamalar konusunda statükonun hiçbir şey yapmadığını, sadece bu yasakları kaldırıyor gibi bir görüntü vermeye çalıştığı şeklinde haklı bir tespitte bulunmaktadır. (Yayla, Kürtçe Yayının Neresindeyiz?). İnsanların kendi kimlik ve kültürlerini doğal karşılamayan Türk-İslam sentezi düşüncesinin ideologu, bu talebi ‘Kürtlük kompleksi’ olarak küçümsemekte ve anormal görmektedir (Arvasi, 1992: 7).

Liberal düşünce açısından bir insanın belirli bir kimliğe sahip olması, onu koruması ve geliştirmeye çalıştırması bir haktır. Bu hakkı zor kullanarak ortadan kaldırmak mümkün değildir. Ayrıca devletin farklı kültürel kimliklere tek bir kimliği dayatmak ve yeni kimlikler icat etmek gibi bir görevi de bulunmamaktadır. Kürtlere dışarıdan kimlikler icat etmek ya da egemen kimliği dayatmak yerine, onlara doğal yollardan kendi kimliklerini koruma, yaşatma ve geliştirme imkânı tanınmasını liberal yaklaşım gerekli görmektedir.

Kürtlerin kimlik ve kültürel hak talepleri, özellikle altmışlı yıllardan sonra yoğunlaşmıştır. Burada önemli bir noktanın altını çizmekte yarar vardır. Kürt kimliğini temsil konusunda hep monopolist bir mücadelenin yapıldığını görüyoruz. Kürt kimliğini inkâr edip ona Türk kimliğini dayatan resmi anlayışın karşısına çıkan daha çok sol eğilimli Kürt örgütleri, Kürt kimliğinin tek temsilcisi olma iddiasıyla birbiriyle çatışmışlardır. Örneğin PKK, ilk çıktığı dönemde KUK, Kawa, Rızgari, DDKD gibi gruplarla çatışmıştır. Daha sonra örgüt, Kürtler arasında kendisi gibi olmayan herkesi sindirmeye çalışmış ve bugün Kürt sorununda kendisini tek temsilci olarak sunmaktadır (PKK hakkında daha

fazla bilgi için bkz: İmset, 1993). Devletin tek kimlik dayatması kadar tek Kürt kimliği ve o kimliğin tek temsilcisi olmayı dayatmak da yanlıştır. Liberal anlayış, Kürt kimliğinin tekilleştirilmesini doğru bulmamaktadır. Kürtler, homojen olmadıkları onların talepleri de homojen değildir. Kürt kimliğini tekilleştirerek bastırmak ya da temsil etmek yerine Kürt kimliğinin çoğulcu olarak tezahür etmesi gerekmektedir. Çoğulculuğun bir gereği olarak Kürtlerin sosyo-politik-kültürel talepleri teke indirgenmemeli ve plüralist çerçevede farklı Kürt kesimlerinin kendilerini ifade etmesine olanak tanınmalıdır.

Sorunun Kürt sorunu olarak anlaşılması ve ele alınması uygundur. Doğal olarak Kürt sorunu çok boyutlu sorundur. Sorunun, Kürtleri aşan uluslararası boyutu vardır. Ama özünde bu sorunun asli unsuru Kürtlerdir. Uluslararası unsur, önemli ama asli boyut değildir. Asli unsur merkeze alınarak Kürt sorunu bir çözüm süreci içine sokulabilir. ABD, İsrail, İran ve Suriye gibi ülkelerle sorunu bastırmaya yönelik işbirlikleri yapmanın sorunun çözümüne hiçbir katkısı olmamaktadır. Sadece bu tür girişimler Kürt sorunundaki aktörlerin sayısını arttırmaktadır. Kürt sorununu dış mihrakların yarattığı bir sorun şeklinde sunmak da, meselenin asli boyutunu karartmaktadır. Bu klişe karartmalardan ve aktör sayısını arttıran uluslar arası girişimlerden vazgeçerek, Kürtlerin sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel taleplerini Kürtlerle beraber çözmek lazımdır.

Kürt Sorununda Tek hedef Var mı?

Kürt sorununu tek başlarına yok sayan ya da kendilerini Kürtlerin tek temsilcisi olarak görenler, kendilerine tek hedef belirleme tutumu içindedirler. Devlet için tek hedef PKK'nın bitirilmesidir. Son sınır ötesi harekâta tek hedefin PKK'yı bitirmek olduğu sürekli olarak ifade edildi. PKK için de tek hedef devlettir. Devletin kendilerini tanıması ve onlarla müzakere etmesi, PKK'nın gerçekleştirmek istediği tek hedeftir.

22 Temmuz seçimlerinden sonra Ak Parti'de, Kürt sorununda kendisine tek hedef belirlemiş bulunmaktadır. 75 Kürt milletvekiline sahip olma söylemiyle Kürtlerin yeni siyasi temsilcisi olduğu iddiasında bulunan Ak Parti'nin belirlediği yeni siyasi hedef, DTP'yi Kürtlerin yaşadığı illerde silmektir. Yaklaşan yerel seçimlerde DTP'nin elinde bulunan belediyeleri alarak bölgede tek etkin güç olmak isteyen Ak Parti'nin tek hedefi DTP gözükmektedir.

Devletin PKK'yı, PKK'nın TC'yi, AKP'nin DTP'yi kendilerine hedef seçmesi, Kürt meselesinde bir türlü ilerleme sağlanmamasına neden olmaktadır. Tek hedef belirleme tutumu yüzünden kişiler, kurumlar ve yetkililer, kırıncı, zorba ve dayatmacı tavırlar içine girmektedirler. Birbirini yok etme üzerine kurulu bu tek hedef belirleme tutumu, karşısındakini anlama ve kendini anlatma imkânını ortadan kaldırmaktadır. Bunlar birbirleriyle uğraşırken, asıl sorun olan Kürt meselesi ikinci hatta üçüncü planlara düşmektedir. Kürt sorununda tek hedef belirleme alışkanlığı artık terk edilmelidir. Kürt sorununda mutlaka tek hedeften bahsedilmesi gerekiyorsa bu hedef, Kürt vatandaşların özgürlük,

hukuk, demokrasi ve refah konusundaki taleplerini tatmin edecek sahici çözüm önerileri geliştirmek ve uygulamaktan başka bir şey değildir. Değişik Kürt kesimlerinin görüş ve talepleri anlaşılmalı ve Kürtlerle beraber Kürt sorununda adımlar atılmalıdır. Bugün Kürt sorununda hiç kimse siyasi plüralizmi kabul etmemektedir. Şu unutulmamalıdır ki, Kürt sorununun önemli bir boyutunu siyasi çoğulculuğun olmaması oluşturmaktadır.

Kürt Sorunu, Resmi İdeoloji ve Bürokratik Devlet

Devlet, hiçbir zaman bütüncül bir şekilde bir Kürt sorunu olduğunu ifade etmemiştir. Geçmişten günümüze başbakanların (Demirel-Yılmaz-Erdoğan) Kürt realitesini tanıdıklarını ifade etmesi, AB'nin yolunun Diyarbakır'dan geçtiğini söylemesi ve Kürt sorununu kendi sorunu olarak deklare etmesi, devletin, bu sorunu derinlikli ve bütüncül olarak kavradığını göstermemektedir. Bu sözler, derin bir anlayışı yansıtmaktan ziyade konjonktürel şartların zorlamasıyla söylenen ifadelerdir. Statüko içinde devletin Kürt sorununu kavraması mümkün değildir, çünkü resmi devlet ideolojisi, ya Kürt sorununun inkârını dayatmakta ya da onu bölgesel bir ekonomik sorun olarak sunan çarpık anlayışlar üretmektedir. Resmi ideoloji, Kürt sorununu anlamaya engel olduğu gibi onun sivil-siyasi yollarla çözümüne de engeldir. Resmi ideoloji, Kürt sorununun ortaya çıkan tezahürlerini gerçekçi bir şekilde çözmek yerine Dersim modeli dediğimiz şiddetle bastırma modelini uygulamayı hep tercih etmiştir. Kürt sorunu deyince bugün akla hemen askeri operasyonların gelmesi, resmi ideolojinin Dersim modelini hep öz olarak canlı tuttuğunu göstermektedir (Devletin Kürt sorununa militer yaklaşımı için bkz: Bulut, 1991).

Resmi ideoloji, resmi eğitim sayesinde zihinlerimize hep birtakım ezberleri empoze etmiştir. Bu resmi ezberler bozulmadan, Türkiye'nin Kürt sorunu konusundaki acizliğinden kurtulması mümkün değildir. Resmi ideoloji, sadece resmi Dersim modelini dayatmaktadır. Resmi ideoloji, derin bir şekilde zihinsel tembelleğe neden olmaktadır. Dünyanın bugün geldiği şartlar çerçevesinde resmi ideoloji, siyasi ve sivil bir model üretmenin önünü tıkamaktadır. Kürt sorunu konusunda insanlar belirli kalıplarda düşünmeye alıştırmaktadırlar. Eğitim yoluyla nasyonalist kalıplar içerisinde düşünmeye alıştırılan insanların, bu kalıpların ötesinde yeni ve taze bakış açıları geliştirmeleri imkânsız olmasa bile çok zor olmaktadır. Kürt sorunu konusunda yeni açılımların yapılmamasının ve yeni yapılanmaların gerçekleştirilmemesinin en önemli nedeni bu zihinsel tutsaklık halidir.

Resmi ideolojinin kabulleri sorgulanmadan, Kürt sorununda açılmak mümkün değildir. Toplumun farklılıklardan oluşan, doğal olarak gelişen ve dış şartlardan etkilenen dinamik bir insanlar grubu olarak anlamayan resmi ideoloji, nasyonal devlet ideolojisinin dar sınırları içerisinde devlete uygun bir toplumu icat etmeye kalkışmıştır. Bu icat projesi içerisinde çoğulculuk, doğal gelişim ve hukuk kavramlarına yer yoktur. Bozkurt'un şu ifadeleri, resmi ideolojinin uç nasyonalizmini göstermesi açısından önemlidir: 'Bu memlekette Türk olma-

yanların tek bir hakkı vardır: Türklere hizmetçi olmak, Türklere köle olmak hakkı' (Bozkurt, 1930). Devletçi bir ulusun yeniden icat edilme projesinin içinde doğal olarak Kürtlere yer yoktur. Aslında resmi ideolojinin ulus inşa projesi, büyük ölçüde Kürtleri yeniden icat etme projesidir. Resmi ideolojiden arınmadıkça Kürt sorununun varlığının kabul edilmesi bile mümkün değildir. Kürt sorunu gibi hayati bir sorunun farkına varılması ve sağlıklı bir çözüm sürecine konması için devletin genetiğine yerleşen Bozkurt ırkçılığının sona ermesi gerekmektedir (Coşkun, 2005).

Resmi ideolojiye sahip bürokratik devlet, seçilmiş sivil iktidarları geleneksel olarak Kürt sorunundan uzak tutmaya çalışmaktadır, çünkü Kürt sorunu seçilmişlere bırakılmayacak kadar önemli bir sorundur. Kürt sorununun bürokratik devlet aygıtlarının tekelinde olması, hukuk dışı uygulamalara zemin hazırladığı bu konuda demokratik sivil bir inisiyatifin geliştirilmemesinin ana nedenidir.

Kürt sorununun yaratıcısı devlet ve onun resmi ideolojisidir. Devletin Kürt sorununun yaratıcısı olması, Kürt sorununu dünyanın değişik bölgelerinde yaşanan diğer etnik çatışmalardan önemli bir şekilde ayırmaktadır. Örneğin Bosna-Hersek sorununda çatışma Müslüman Boşnaklar ile Ortodoks Sırp lar arasında olmaktadır. Kürt sorununda ise çatışma, Kürt ve Türk toplulukları arasında değildir. Çatışmanın aksine sosyal düzeyde Kürtler ve Türkler arasında canlı bir ilişki ve ahenkten söz edebiliriz. Birbirleriyle evlenip aile kuran binlerce Kürt ve Türk vardır. Otuz yıldır süren sıcak çatışma ortamı, Kürtler ve Türkler arasında evlenme yoluyla aile kurmayı durdurmamıştır. Bilakis bu devam etmiştir. Evlenmeler ve diğer sosyal ilişkiler, homojen bir Kürt toplumundan ya da homojen Türk toplumundan söz etmemizi imkânsız kılmaktadır. Kürtler ve Türkler, neredeyse birbirlerine mahkûm şekilde bir arada yaşamak zorundadırlar. 'Kürt ve Türk bir arada yaşamayacaksa batsın bu dünya!' şeklindeki Genç Siviller hareketinin söylemi, slogan olmanın ötesinde bir gerçekliğe tekabül etmektedir.

Kürt ve Türk toplulukları arasında olmayan Kürt sorununda taraflar, devlet ve Kürtlerdir. Sorunun çözümünde esas inisiyatif, devlettedir. Devletin atacağı sivil ve siyasi adımlar, çözümü kolaylaştıracaktır. Ancak devlet, sivil ve demokratik nitelikte adımlar atmak yerine, bütün yükü Kürtlere atmayı tercih etmektedir. Böyle bir durumda Kürtlerin aslında yapacağı pek bir şey yoktur. Temel hak ve özgürlüklerinden ya da kültürel taleplerinden vazgeçme dışında Kürtlerin yapabileceği pek bir şeyin olmadığı unutulmamalıdır. Örneğin Kürtler artık kendilerine Kürt demekten vazgeçebilir ya da artık Kürtçe konuşmamaya başlayabilirler. Ancak Kürtlerden temel hak ve özgürlüklerinden vazgeçme anlamına gelecek topun onlara atılması, özgürlük ve hukukla bağdaşan bir tavır değildir ve topun Kürtlere atılması statükonun devamında ısrardan öte bir anlam taşımamaktadır.

Ancak günümüzde Kürt sorunu, bir şiddet sarmalı tarafından çepeçevre sarılmış durumdadır. Otuz yıldan beri süregelen sıcak çatışma ortamının devam etme-

si, Kürt sorununun sivil demokratik yollardan çözümünü zorlaştırmaktadır. Ancak sivil ve demokratik adımların atılması, içinde bulunduğumuz şiddet ortamını minimize edecek ve süreç geliştikçe şiddeti tamamen ortadan kaldıracaktır. Kürt sorununun, Kürtlerin içinden ve Kürtlerin dışından gelen her türlü şiddet hareketinden arındırılması şarttır. Ortak mücadele ya da devrimci şiddet sloganlarıyla bir toplumun kültürel haklarını korumak ve elde etmek imkânsızdır. Liberal demokrasi perspektifi içerisinde, temel hak ve özgürlüklerin ve kültürel taleplerin ifade edilmesi lazımdır.

Kürt sorununun yaratıcısı olan devlet konusunda şu sorunun gündeme getirilmesi gereklidir. Ulus devlet modeli etrafında kurgulanan devlet, tek tip homojen bir millet yaratma projesini uygulamaya koymuştur. Bu bağlamda toplumdaki her türlü dini, etnik ve kültürel farklılık bastırılmaya ve asimile edilmeye çalışılmıştır. Kürt sorunu da, devletin yeni bir millet yaratma projesinin bir sonucudur. Kürt sorununun çözülmesi için, devletin doğası sorgulanmalıdır. Devletin görevi yeni bir toplum yaratmak mıdır ya da vatandaşlarının temel hak ve hürriyetlerine saygı gösteren, güvenlik, adalet ve dış savunma görevlerini yerine getiren bir kurum mudur? Devletin yeni bir toplum yaratmada ısrar etmesi, Kürt sorununun devam etmesinden başka bir şey değildir. Devletin hukukla sınırlanması, güvenlik, adalet ve dış savunma gibi temel görevlerini yerine getirmeye başlaması, Kürt sorununun da çözümlenmeye başlaması demek olacaktır. Devlet, Otoriter ideolojik devlet Kürt sorununu yaratan otoriter, ideolojik ve nasyonalist doğasından arınıp liberal, demokratik ve hukuk devleti olma niteliklerini kazandıkça Kürt sorununu da çözmeye başlayacaktır.

Devletin resmi ideolojiden arındırılması kadar militarizmden de arınması gerekmektedir. Militarizmden dolayı devlet, bir türlü demokratikleşememektedir. Sivil ve liberal bir demokrasinin kurulması için, ordunun devleti kontrolden vazgeçip sivil otoritenin emri altına girmesi ve sivil otorite tarafından kontrol edilmesi gerekmektedir. Seçilmiş hükümetin yanında hatta üstünde paralel iktidar gibi işlev gören militer bürokrasi, Kürt sorununda tek belirleyici durumundadır. Kürt sorununun sivil ve demokratik yollardan çözümü için silahlı kuvvetlerin, demokratik yollardan seçilen iktidarların kontrolünde olması ve sivil siyaset alanının Kürt sorunuyla atacağı adımları içine sindirmesi gerekmektedir.

Çoğulculuk, Özgürlük, Hukuk

Türkiye, Kürt sorununu çözmeye hazır mıdır? Başbakan Erdoğan, DTP'lilerle konuşmayı bile reddetmektedir. Kuzey Irak'taki Kürt yönetimiyle hâlâ ciddi ilişkiler geliştirilmiş değildir. Bu iki husus bile, Türkiye'nin Kürt sorunuyla yüzleşmeye hazır olmadığını göstermektedir. Birincisi, Kürt sorununu merkezine alarak gelişen güçlü bir siyasi-sivil inisiyatiftir. İkincisi ise sorunun doğrudan tarafıdır. Bu iki yapıyla görüşmeyi reddetmekte tezahür eden Kürt sorununun kaçma tavrı, Türkiye'ye enerjisini ve zamanını boşa harcamasına neden olmaktadır. Oysa vakit kaybetmeden atılması gereken adımlar vardır.

Devletin kuruluş yapısı, Kürt sorununun bastırılmasını ve inkârını gerektirmektedir, çünkü devletin kuruluş felsefesinde hukuk, demokrasi ve özgürlük yerine tek tipleştirici bir modernleştirme ve nasyonalizm ideolojisi vardır. Devletin kuruluş ideolojisi çoğulculuğa ve çok kültürlülükle bağdaşmamaktadır (Oran, 1999:188). Kürtlerin etnik ve kültürel varlığı, devletin ruhu tarafından düşman kabul edilmektedir. Etnik temelde nasyonal devleti kuranlar, Kürt varlığını reddetmekte ve onu Türkleştirmeye çalışmaktadırlar.

Sorun, sadece insanlara özel hayatlarında Kürtçe konuşma, Kürtçe şarkı söyleme, göstermelik Kürtçe yayınlar yapma ve kurslar açma ile çözülemez. Türkiye, homojen değil çoğulcu bir toplumdur. Kürtlerle beraber bütün diğer farklı kültürel gruplara kültürlerini, dillerini ve geleneklerini yaşama olanağı verilmedir. Kürtlere verirsek diğerleri de ister mantığıyla özgürlükçü ve çoğulcu bir anlayışın geliştirilmesi mümkün değildir. Militer bir nasyonal birlik ve bütünlük yerine, çoğulcu ve sivil nitelikte farklılıkların korunduğu barış içerisinde bir arada yaşama modeli geliştirilmelidir. Toplumdaki kültürel çoğulculuk kabul edilmeden ve meşru görülmeden soruna kalıcı, adil ve barışçıl bir çözüm bulamayız.

Şu anda Kürt sorununda inisiyatif, uluslararası boyutta ABD’de, içte ise militer bürokraside bulunmaktadır. Kürt sorununun, ikisinin de tekelden çıkarılması gereklidir. Özgürlükçü, çoğulcu ve hukuka uygun adımlar için sivil iradenin güçlendirilmesi gerekmektedir. ‘Türkiye Barışını Arıyor konferansı’ ve Barış Meclisi gibi sivil girişimler, olumlu gelişmelerdir. Bunların geliştirilmesine ve çeşitlendirilmesine ihtiyaç vardır. Köy koruculuğu sistemi gibi nizami ordu ve aşiret milisleri karışımı ne olduğu belli olmayan kurumsallaşmalar bir an önce lağvedilmelidir. Toplumda bölünmeyi ve gerilimi arttıran bu tür yapılar, giderek sivil inisiyatiflerin önünü kapamakta ve zamanla birçok sorunun kaynağı haline dönüşmektedirler. Sivil arayış ve oluşumların geliştirilmesi, toplumda meydana gelen polarizasyonları yumuşatacağı gibi kimlik ve kültürel haklarla ilgili Kürtlerin değişik taleplerinin farklı devletler tarafından istismar edilmesinin önünü alacaktır.

Kürt Meselesi Çözülebilir mi?

Kürt sorununun çözülmesi gerektiğinden çok söz edilmesine rağmen bunun nasıl yapılacağına dair çok şey söylenmemektedir. Ancak resmi yetkililer ve kamuoyunda birçok kimse, PKK’nın bitirilmesiyle Kürt sorununun bir çözüme kavuşturulacağına dair genel bir kaniya sahip bulunmaktadır vardır. Çarpık bir algılamayı içeren bu yanlış ve yaygın kanının, Kürt sorununu hiçbir şekilde çözmeyeceği görülmektedir. Bu kanıdaki çarpık formülasyonun yeniden ifade edilmesi gerekmektedir. PKK’nın bitirilmesiyle Kürt sorunu çözülmeyecektir fakat Kürt sorununun çözülme sürecine girmesiyle PKK bitirilecektir.

Kürt sorunu gibi kritik bir meselenin tartışılması, her şeyden önce Türkiye’de ifade özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılmasıyla mümkündür. Kürt so-

runu söz konusu olduğunda sivil inisiyatifler, basın özgürlüğü ve demokratik sivil yönetim çalışmamaktadır. Kürt sorunu konusunda resmi tezin dışında farklı görüş ifade edenler hakkında davalar açılmakta ve onlara ağır cezalar verilmektedir. Kürt sorunu konusunda herkes hiçbir sınırlamaya tabi tutulmadan görüşlerini ifade etmelidir. Kürt sorunu konusunda federasyon, bağımsızlık ve Türkiye’de demokratik standartların geliştirilmesi bağlamında Kürt sorununun çözüleceğini ifade eden farklı görüşler vardır. Bu farklı görüşlerin özgürce tartışılması konuya herkesin katılımını sağlayacağı gibi konuyla ilgili çoksesli ve verimli bir ortamın yaratılmasına katkı sunacaktır. Bütün farklı görüşlere özgürlük tanınmakla birlikte gerekçesi ne olursa olsun şiddet ve terörün tasvibi ya da haklı gösterilmesi mümkün değildir. Kürt sorununun sivil ve demokratik zeminde tartışılması için, şiddet ve terör kesinlikle reddedilmelidir.

Kürt sorunu konusunda ifade edilen görüşleri, hemen Kürtçülük suçlamasıyla susturmaya çalışmanın hiçbir anlamı yoktur. Kürtlerin kimlik ve kültürel hakları, resmi devlet milliyetçiliği tarafından bastırılmaya ve asimile edilmeye çalışılmaktadır. Liberal açıdan kimlik ve kültürel taleplerin gündeme getirilmesinin resmi nasyonalizm tarafından bastırılmaya çalışılması tasvip edilemez.

Komünizmin çökmesinden sonra dünya yeni bir döneme girmiş bulunmaktadır. Bütün coğrafyalar, bloklar ve değerler global bir demokrasi rüzgârı altında yeniden şekillenmektedir. En önemlisi totaliter ve otoriter resmi devlet ideolojileri, artık tarih sayfalarındaki yerlerini almaya başladılar. Yüzyıl öncesinin tepeden modernleştirme ve toplumu ideolojik olarak dizayn etme projeleriyle Kürt sorununa yeni ve taze bakış açıları geliştirmek mümkün değildir. Global düzeyde özgürlük ve hukuka büyük açlık olduğu gibi Türkiye’deki değişik toplumsal kesimlerde özgürlüğe, hukuka ve barışa aç haldedirler. Kürt sorununda özgürlüğe, hukuka ve barışa olan açlığı tatmin edecek şekilde adımlar atılmalıdır.

Özgürlükçü düşüncede herkesin kendisi olma hakkı vardır. Birey, her açıdan ne olacağına kendisi karar vermelidir ve ona göre yaşama hakkına sahip olmalıdır. Kürt sorunu söz konusu olduğunda, İslamcılar ve nasyonalistler, ümmetin bütünlüğünden, ulusal bütünlükten, dini kimlikten ya da ulusal kimlikten söz ederek bu talebi bastırmaya çalışmaktadırlar. Bir dine ait olma, mensup bulunan etnik kimliğin ikinci plana itilmesi ya da önemsiz hale gelmesi anlamına gelemmez. Kimliği oluşturan bütün unsurlar gibi bireyin etnik kültürünü de önemseme, yaşatma ve koruma hakkı vardır. Kimliğinin dini, tarihi, siyasi ve toplumsal özelliklerini benimseyip benimsememeye Kürt bireyler karar verme hakkına sahip oldukları gibi Kürtlüklerini nasıl tanımlayacaklarına, onunla nasıl bir bağ kuracaklarına ve onu nasıl yaşayıp koruyacaklarına da gene kendileri karar vermelidir.

Türkiye, kendi Kürtlerinin sorunlarını hukuk ve demokrasi içerisinde çözmeye çalışırken Ortadoğu’nun diğer bölgelerinde yaşayan Kürtlerin istedikleri gibi yönetilme hakkına saygı duymalıdır. Her şeyden önce Kuzey Irak’taki özerk Kürt yönetimini, kendi bütünlüğünü tehdit eden bir unsur olarak görmekten

vazgeçmelidir. Türkiye ve Kuzey Irak arasında kültürel, eğitsel, diplomatik, ekonomik, ticari ve turizm ilişkileri geliştirilmelidir. Dar bir militer çerçeveye Kuzey Irak'la ilişkiler sığ bir güvenlik anlayışına indirgenmemelidir. Kuzey Irak'taki Kürtlerin kendi geleceğini belirleme hakkına saygı duyulmalı, oraya müdahale edilmemesine özen gösterilmelidir

Kürtlerin en önemli sorunu kimlik ve kültürle ilgili sorunlardır. Kürtlerin etnik kimliği ve kültürel hakları tanınmalı ve kültürel haklarını hiçbir baskıyla karşılaşmadan kullanmalarına uygun bir özgürlük ve hukuk ortamı sağlanmalıdır. Bunun için gerekli yasal ve bürokratik düzenlemeler çok çabuk yapılmalıdır. Şimdiye kadar Kürt gerçeğinin tanınması ve Kürtlerin kültürel haklarının önünde hep üniter devlet kavramı bir tabu olarak gündeme getirilmiştir. Üniter devlet kavramı tabulaştırılmadan, hukuk devleti anlayışı içerisinde çoğulcu ve özgürlükçü bir ruhla gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Seksen yıldır Kürt varlığı inkâr edilmesine rağmen, içte ve dışta yaşanan baş döndürücü gelişmeler Türkiye'ye Kürt sorunuyla yüzleşmeyi dayatmaktadır. Dayatmacı, tek tipleştirici resmi model artık hiçbir işe yaramamaktadır. Resmi model, sorunu çözme yerine sadece sorunu ertelemekte ve derinleştirmektedir. Kürt sorununu bugünden yarına çözecek bir sihirli bir formül yoktur, fakat bu sorunu çözüm yoluna sokmak için yapılabilecekler vardır. Aslında bugün yapılabilecekler, geçmişte yapılan hataları düzeltme amacı taşımaktadır.

Her şeyden önce Türkiye'nin çoğulculuk, hukuk ve özgürlük felsefesine dayanan, bireyin temel hak ve hürriyetlerini devlet karşısında gerçekten koruyan, farklı kültür ve inançları tanıyan yeni bir sivil anayasaya ihtiyaç vardır. Türkiye'de gerçek manada özgürlükçü felsefe çerçevesinde hazırlanan liberal, demokratik ve sivil bir anayasa hiçbir zaman olmadı (Bkz: Erdoğan, 2003). Resmi milliyetçilik, hep devlet desteğinde toplumu tek tipleştirmeye çalıştı. Resmi ideoloji ve milliyetçilik, devletin hukukla sınırlanması ve devletin tarafsızlığı ilkelerine temelde aykırıdır. Liberal bir anayasaya Türkiye'nin çok acil bir ihtiyacı vardır. Bu anayasada resmi bir ideoloji ve milliyetçilik olmamalıdır. Herhangi bir ideolojiye ve milliyetçiliğe dayanmadan, etnik, din, dil, mezhep ve kültür farkı gözetilmeksizin bütün vatandaşlar eşit ve hak sahibi bireyler olarak kabul edilmelidir. Anayasa'da bütün vatandaşların eşit haklara ve özgürlüklere sahip olarak kabul edilmesi, hiçbir etnik kimliğin resmi kimlik olarak dayatılmaması, bir kimliğin patron, diğerlerinin hizmetçi statüsünde olmasını engelleyecektir. Herhangi bir etnik kimliğe ya da ideolojiye imtiyaz tanınmadan bütün vatandaşların hak ve hürriyetlerinin anayasal güvenceye kavuşturulması, bazıları tarafından 'sözde vatandaş' olarak görülen Kürtlerin vatandaşlıklarını güvenceye kavuşturacaktır (Resmi milliyetçiliğin sözde vatandaş konumlandırmasının eleştirisi için bkz: Coşkun, Milliyetçilik Ateşi Herkesi Yakar).

Ayrıca gerçek anlamda liberal bir anayasa, Kürt sorununda yeni bir fırsat demektir. Kürtler zor kullanılarak tepeden bir modernleştirme projesinin parçası

olmaya, baskıyla farklı bir etnik kimliği kabul etmek zorunda bırakıldılar. Yeni bir liberal anayasanın hazırlanması, Kürtlerin kendi rıza ve tercihleriyle bir karar vermeleri için katılımcı ve demokratik zemin sunacaktır

Kürt kimliği, sözde değil özde olarak devletin bütün kurumları tarafından kabul edilmelidir. Anadolu'da yaşayan bütün kültürlerin geliştirilmesine ve araştırılmasına olanak tanınmalıdır. Bütün düzeylerde herkes, kimliğiyle kendisini temsil etmelidir. Kürt kökenli birçok kimsenin bugün siyasi ya da bürokratik mevkide olduğu doğrudur. Ancak Kürt kimliğini inkâr ederek ya da saklayarak elde edilen temsiller Kürtleri değil, benimsendiği söylenen kimliği temsil etmektedir (Erdoğan, 2007). Bu yüzden Ak Parti'nin 75 Kürt milletvekili olduğu söylemi Kürtlerin temsil sorununu çözmemektedir.

Temsil konusunda şu noktanın altını çizmek lazımdır. Kürtleri bir bütün olarak temsil edebilecek tek bir parti ya da örgüt bulunmamaktadır. Şu anda aslında Kürtler, temsilcisz durumdadırlar. AKP ve DTP, bu temsil boşluğunu her ne kadar doldurduklarını iddia etseler de temsil sorunu çözülmüş değildir. Kolektif temsil iddiası, Kürt sorununda dayatmayı beraberinde getirmektedir. Kolektif temsil iddiasında bulunacak partiler yerine Kürtlerin farklı sosyo-kültürel-siyasi-ekonomik taleplerini ifade edecek sivil yapılanmalara ihtiyaç vardır. Farklı talepleri gündeme getiren sivil ve çoğulcu Kürt örgütlenmeleri için yasal engeller ortadan kaldırılmalıdır.

Anadolu coğrafyasında konuşulan hiçbir dil, üstün tutulmamalı ya da hor görülmemelidir. Toplumda konuşulan bütün dillere eğitim-öğretim ve basın-yayın hakkı tanınmalıdır. Sosyal hayatta bu dillerin etkin olarak kullanılmasına imkân verilmelidir. Bu bağlamda Kürtçe de serbest olmalı, Kürtçe eğitim olanağı tanınmalı ve Kürtçe yayın yapan iletişim araçlarına müdahale edilmemelidir. 1925 sonrasında yerleşim yerlerinin Kürtçe isimleri değiştirilmiştir. Halk arasında bu yerler, resmi isimleriyle değil Kürtçe isimleriyle bilinmektedir. Yerleşim yerlerinin orijinal Kürtçe isimleri tekrar kullanılmalıdır.

Bütün dinsel, mezhepsel ve etnik kimliklere açık ya da gizli ayrımcılık yapılmamalıdır. Özellikle Kürtler arasında sıklıkla gündeme gelen özel baskı yöntemlerinin ve hak ihlallerinin önüne geçilmelidir. Kürt sorunu, hukukun yokluğundan kaynaklandığına göre sorunun çözümü gene hukukun hâkim kılınmasından geçmektedir.

Kürtlerin yaşadığı iller, ekonomik ve sosyal açıdan geri değil, uygulanan politikalar sonucunda geri bırakılmışlardır. 'Doğu'nun makûs talihi' şeklinde sürekli olarak ifade edilen klişe, bu geri bırakılmışlığı doğal göstermekte ve maskelemektedir. Kürt sorununun hukuk ve özgürlük boyutu olduğu gibi bir refah boyutu da vardır. Ekonomik açıdan bölgenin geliştirilmesi için, devletçi ekonomik politikalar yerine özel teşebbüsün önünün açılması, serbest piyasa modelinin esas alınması ve yörenin ekonomik açıdan Türkiye, Ortadoğu ve küresel ekonomiyle bütünleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Kürtlerin beşeri

coğrafyası, Irak, İran, Suriye, Azerbaycan ve Avrupa'yı kapsayacak genişliktedir. Kürt beşeri coğrafyasıyla turizm, eğitim, kültür, ticaret ve ulaşım gibi alanlarda yoğun ilişkilerin geliştirilmesi mümkündür.

Kürt sorununda ayrılma, tam bağımsızlık ya da federasyon bağlamında tezler ileri sürülmektedir (Bu tip tezlerin bir değerlendirmesi için bkz: Yayla, 2006). Şahsen bu tip tezleri gerçekçi bulmadığımı ifade etmek istiyorum. Bence sorun üniter yapı içerisinde çözümlenmelidir. Üniter yapının kendisi sorun değildir, sorun olan üniter yapı anlayışı ve uygulanış biçimidir. Katı bir merkezîyetçiliğe dayanan ve militer nitelikli bir üniter yapı anlayışı yerine demokratik, sivil ve çoğulcu niteliklere sahip bir üniter yapı anlayışı geliştirilmelidir. Demokratik, sivil ve çoğulcu nitelikteki üniter bir yapıda Kürtlerin özgürlük, hukuk ve refah standartlarının yükseltilmesiyle Kürt sorununun çözümü mümkün hale gelecektir.

Sonuç

Sonuç olarak Kürt sorununun temelde devlet ve resmi ideoloji tarafından yaratılan bir sorun olduğunu söyleyebiliriz. Resmi ideolojinin yarattığı bu sorun, zihinlerimizde gereksiz karışıklıklar, korkular ve vehimler üretmektedir. Sovyetler Birliği'nin bile çöktüğü, Berlin Duvarı'nın bile yıkıldığı günümüzde, Kürt sorunu konusundaki zihinsel karışıklıkların ve korkuların aşılmadığı görülmektedir.

Mevcut zihinsel karışıklık ve korku ortamına rağmen, Kürt sorunu kendisini her alanda tezahür ettirmektedir. Şimdiye kadar şu ya da bu şekilde bastırılabilen ya da görmezlikten gelenebilen Kürt sorununu artık yok saymak mümkün değildir. Bu sorunun varlığını inkâr etmek yerine onunla yüzleşmeye ihtiyaç vardır.

Sorunla hukuk, özgürlük ve çoğulculuk değerleri çerçevesinde yüzleşemeyen Türkiye, Kürt sorununu şimdiye kadar demokratik sivil yoldan çözmeyi başaramamıştır. Bu başarısızlığın en büyük nedeni, Türkiye'nin demokratik kurumlarının, konuya sivil demokratik çözüm sunamamasıdır. Kürt sorunu söz konusu olduğunda Türkiye'de demokrasi askıya alınmaktadır. Demokrasinin işleme gereken alan Kürt sorunudur. Kürt sorunun sivil demokratik yollardan çözümünü istemek, bölücülüğe destek ya da taviz anlamına gelmemektedir. Cılızda olsa zaman zaman ifade edilen demokratik ve sivil çözüm önerileri, devlet politikası denilen tutuma aykırılık iddiasıyla bastırılmaktadır. Devlet politikasından kastedilen ise militer ve bürokratik elitlerin, resmi nasyonalizmin ve merkezi üniter devlet yapısının olduğu gibi sürdürülmesini esas alan söylem ve uygulamalarıdır.

Devlet politikasının Kürt sorununun doğasını kavramakta yetersiz kaldığı görülmektedir. Birçok boyutu olmasına rağmen, Kürt sorununun özü itibariyle bir kimlik ve kültürel haklar sorunu olduğunu söyleyebiliriz. Kimlik ve kültürel haklar problemi olarak kendisini tezahür ettiren Kürt sorununun, büyük ölçüde

devlet politikası denilen dar nasyonalist politikaların bir ürünü olarak ortaya çıktığını ve bu politikalara reaksiyon olarak geliştiğini söylemek de mümkündür. Dar kalıplar içindeki resmi devlet nasyonalizmi, artık Türkiye'ye yetmemektedir. Dünyada yaşanan gelişmeler, Türkiye'yi Kürt sorunuyla çıplak bir şekilde yüz yüze bırakmıştır. Ayrıca Türkiye, eskiden sanıldığı gibi homojen bir toplum olmadığı gerçeğiyle de karşılaşmış bulunmaktadır. Çok kültürlülük ve Kürt sorunu Türkiye'nin önündeki büyük meydan okumalardır. Bu iki büyük meydan okumaya çoğulculuk, hukuk ve demokrasi değerleri çerçevesinde cevapların geliştirilmesi gerekmektedir.

Kürt sorunu, Kürtlerin ve Türklerin birbirlerinden nefret etmeleri sonucunda ortaya çıkan bir sorun değildir. Bu sorun, nasyonalist ve statist niteliklere sahip kolektif bir anlayışın bir halkın kimliğini ve kültürünü inkâr edip ona devlet zoruyla yeni bir kimlik dayatması sonucunda ortaya çıkan bir sorundur. Ancak bu sorunun bir ürünü olarak yaşadığımız şiddet sarmalı, topluma nefret tohumları ekmektedir. Bugünümüzü ve geleceğimizi asıl tehdit eden bu nefretin kökleşmesidir. Sosyal ve psikolojik açıdan nefretin daha fazla kökleşmesine olanak tanınmaması için Kürt sorununun demokratik ve sivil yollardan çözümü için normalleştirici ve iyileştirici adımların atılması gerekmektedir.

Kürt sorunuyla yüz yüze olan Türkiye, bu nitelikte bir sorunla karşılaşan ilk ve tek ülke değildir. Dünyada etnik kimlik ve çok kültürlülük olgusundan kaynaklanan sorunlarla karşılaşan çok ülke vardır. İspanya, İngiltere, Fransa, Almanya ve İrlanda gibi önde gelen Avrupa ülkelerinin de benzer sorunları vardır. 'Bize özgü koşullar' klişesinin arkasına sığınarak sorunu ertelemenin ya da çözümünü imkânsızlaştırarak Kürt sorununu ebedi kader durumuna çıkarmanın hiçbir anlamı ve değeri yoktur.

Sorunun çözümsüz görülmesi, bir Kürt paranoyası içerisinde Kürt sorununu bölücülük ve parçalanma vehmiyle düşünmekten kaynaklanmaktadır. Sorun, ülkenin parçalanması ya da bölünmesi sorunu değildir. Sorun diğer etnik, dini, kültürel farklılıklara mensup insanlarla beraber Kürtlerin özgürlük, hukuk ve refah standartlarının yükseltilmesidir. Her türlü şiddeti dışlayarak barış, hukuk ve özgürlük değerleri içerisinde etnik, dini, kültürel ve mezhepsel kimliğimizi koruyarak bir arada yaşamamız mümkündür. Önemli olan farklı kimliklerde olmamız değil, Maalouf'un ifadesiyle 'ölümcül kimliklere (Maalouf, 2008)' sahip olmamamızdır.

Kaynaklar

A.Tan, 'Mülakat,' içinde *Kürd Soruşturması*, Ankara: Sor Yayıncılık, 1992.

A.Yayla, Kürtçe Yayının Neresindeyiz?, LDT Web Sitesi.

'Kürt Meselesine Bir Bakış', *Liberal Düşünce*, no: 43, 2006, ss. 75-86.

A.Maalouf, *Ölümcül Kimlikler*, İstanbul, 2008.

B.Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de "Kürt Sorunu" (1924-1938)*, Ankara, 1991.

- B.Oran, *Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, Ankara, 1999.
- D.Mcdowall, *A Modern History of the Kurds*, Londra, 1997.
- F. Bulut, (Yay.Hz.), *Devletin Gözüyle Kürt İsyancıları*, İstanbul, 1991.
- G. Chaliand, (Ed.), *A People without a Country: The Kurds and Kurdistan*, New York, 1993.
- G. Aslan, *Yas Tutan Tarih 33 Kursun*, İstanbul, 1989.
- İ. Arvas, *Tarihi Hakikatler, Hatıralar*, 1964.
- İ. G. İmset, *PKK: Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı*, Ankara, 1993.
- M. Kızılkaya, H. Nebiler, *Dünden Yarına Kürtler*, Ankara, 1991.
- M. Ş. Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Ankara, 1983.
- M. Erdoğan, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, Ankara, 2003.
- Kürt Sorunu ve Siyaset,’ 15 Ağustos 2007, Zaman.
- M. Eröz, *Doğu Anadolu’nun Türklüğü*, İstanbul, 1975.
- M. F. Kırzıoğlu, *Kürtlerin Kökü*, Ankara, 1963.
- M. E. Bozkurt, *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1930.
- M. Pamak, ‘Mülakat,’ içinde *Kürt Soruşturması*, Ankara : Sor Yayıncılık, 1992.
- M. V. Bruinessen, *Agha, Shaikh and State*, Londra, 1992.
- S. A. Arvasi, *Doğu Anadolu Gerçeği*, Ankara : Boğaziçi, 1992.
- T. Gülensoy, *Kurmanci ve Zağa Türkçeleri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara, 1983.
- Türk Ocakları Merkez İdare Heyeti, *Güneydoğu Anadolu’nun Tarihi, Kültürel, Ekonomik, Jeo-politik ve Sosyal Durumu*, Ankara, 1992.
- V. Coşkun, ‘Bozkurt Dönemi Bitmeli!’, *Radikal* 2, 8.2.2005.
- ‘Milliyetçilik Ateşi Herkesi Yakar,’ LDT Web Sitesi.